

Barth valláskritikájának maradandó értéke*

A vallás nem megoldás. A vallás a probléma maga! – hangzik korunk valláskritikájának tenorja, amely világunk, s benne életünk, szabadságunk és békességünk veszélyeztetettségét és fenyegetettségét a fundamentalista vallási meggyőződés számlájára írja. Valóban, egyrészt nem kevés azon megnyilvánulások száma, amelyekben félelem tükröződik a vallásokkal, különösen az iszlám fundamentalizmussal szemben, amely egy isteni vagy vallási tekintély nevében abszolút engedelmességet és alávetettséget követel, s ennek eléréséhez az erőszak alkalmazásától sem riad vissza. De már az újkori vallási fundamentalizmus előtt is közkedvelt narratíva volt, hogy a vallás és politika szimbiózisa, illetve a reformáció által kiváltott konfesszionális ellentétek és brutális vallásháborúk csak pusztulást és romokat hagytak maguk után az öreg kontinens társadalmában. Ezért a szekuláris államnak és demokráciának nincs alternatívája. Nyilvánvaló, hogy az előbbi, diagnózisigényű megállapítás nagyfokú leegyszerűsítésnek tekinthető. Ezért hadd árnyaljuk a képet korunk neves vallásszociológusának, José Casanovának a szavaival, aki megállapítja: a vallást leváltani hivatott 20. századi szekuláris ideológiák – mint a bolsevizmus és a nemzetiszocializmus – összehasonlíthatatlanul több áldozatot követeltek, mint a korábbi vallási indíttatású konfliktusok és viszályok együttvéve. Igaz, ő is elismeri: e diktatúrák maguk is vallási tekintélyt követeltek maguknak.¹ Másrészt viszont az sem tagadható, hogy korunk általános vallási pluralizmusa változást hozott a vallás fogalmának használata és megítélése tekintetében: a vallásról és vallásos jelenségekről való diskurzust ma már sokkal inkább az elfogulatlanság és a toleranciaigény jellemzi. Ebben az

* „Az újreformátori teológia egy évszázad távlatából: 1919–2019” című Barth-émlékkonferencián, „Barth hit- és vallásértelmezése” címen a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben 2019. április 4-én elhangzott előadás szerkesztett, bővített változata. Szeretettel ajánlom e tanulmányt Adorjáni Zoltán kollégámnak 65. születésnapja alkalmából.

¹ Vö. Casanova, José: *Europas Angst vor der Religion*. Berlin University Press, Berlin ³2015, 22–24.

összefüggésben a hit és a vallás fogalmának szembeállítására – ahogy életművének bizonyos korszakában Barth is tette – vagy a keresztyénység más vallási kultúrákkal és hagyományokkal szemben tanúsított mindennemű kizárólagosságigénye, előítélet vagy vallási magatartásformák elmarasztaló, lekicsinyelő megítélése csak újabb feszültségek forrása lehet. Úgy tűnik, ebben a kontextusban Barth örökségéről és a barthi valláskritika aktualitásáról beszélni merész, mégis ígéretes vállalkozásnak tűnik. Vallásértelmezésének közelebbi vizsgálata árnyaltabbá teszi a kérdéskör megítélését – akár bizonyosságául annak a teológiai következtetésnek, amelyet Adorjáni Zoltán nagyon tömören így fogalmaz meg egy tanulmányában: Isten több, mint amit az ember felfoghat belőle; az Ige is több, mint a hívő/vallásos ember személyes bizonyágtétele; és Isten akarata is több, mint az ember akarata, egyéni vagy csoportos érdeke.²

1. Barth radikális valláskritikájának kontextuális meghatározottsága

A vallás nem megoldás. A vallás a probléma maga! Ez a két rövid mondat közös korunk radikális kritikáinak megnyilvánulása és Karl Barth valláskritikája között – állapítja meg *Ralf Frisch* nürnbergi teológiai tanár a Barth halálának 50. évfordulója kapcsán megjelent kötetében.³ De míg korunk új ateistáinak és valláskritikusainak vallásellenessége az iszlám állam, illetve a radikális-militáns iszlám fundamentalizmus terrorcselekményeire hivatkozik, Barth valláskritikája egy totális állam terrorcselekedetei láttán fogalmazódott meg, illetve érte el tetőpontját – többek között személyesen elszenvedett érintettség révén⁴ – 1933 és 1945 között. Kiváltó okára így emlékszik vissza élete végén egy interjúban: „[látanom kellett], *amint ez a kedves német nép elkezdett egy hamis istent imádni*”.⁵

² Adorjáni Zoltán: Jézus találkozása Nikodémussal. Jn 3,1–21. In: *Uő: Őt és újat*. Koinónia Kiadó, Kolozsvár 2004, 144.

³ Frisch, Ralf: *Alles gut. Warum Karl Barths Theologie ihre beste Zeit noch vor sich hat*. Theologischer Verlag, Zürich 2018, 142. Vö. Barth, Karl: *Die Kirchliche Dogmatik*. Bd. I/2. Evangelischer Verlag A.G., Zollikon–Zürich 1948, 305. (A továbbiakban: KD)

⁴ Egyetemi tanárként Barth nem volt hajlandó teljesíteni a Hitler iránti hivatali esküt, ezért elvesztette a bonni egyetemi katedráját, és 1935-ben távozni kényszerült Németországból.

⁵ „...ich sah, dass das liebe deutsche Volk da anfing, einen falschen Gott anzubeten!” Vö. Barth, Karl: 45 Interview von A. Blatter, Schweizer Radio und Westdeutscher Rundfunk

Egyházi dogmatikájának első kötetében – melynek megjelenése is ugyanarra az időre esik – az *Isten kijelentése mint az emberi vallások megítélése*⁶ című fejezetben (a 17.§-ban) „*hitetlenségnek*”⁷ tekinti a vallást. Azért hitetlenség – szerinte – a vallás, mert az az „*istentelen ember ügye*”.⁸ És nem csupán azért hitetlenség a vallás, mert az ember természeténél fogva olyan, hogy nem hisz, vagy mert fellázad Isten ellen. A hitetlenség mindig az ember önmagába vetett hite⁹ (Istenben való hit helyett), amely vallásos és nem vallásos megjelenési formákat vesz fel, a rajongástól az istentagadásig. Problémája mindkettőnek – Barth szerint –, hogy a vallásos vagy vallástalan emberek „*jóban és rosszban, sikerben és sikertelenségben*”¹⁰ tökéletesen elégedettek önmagukkal. Ehhez igazolásul vagy önigazolásul Isten nevére hivatkoznak, az ő nevében ölni képesek – ez még akkor is igaz, amikor Isten nevének kerülésével ugyan, de egy abszolút igazság érvényességére esküsznek, ennek totális uralmáért küzdenek, érvényesülése érdekében pedig a máshitűeket pusztítják.

A *vallás és a hit fogalmainak szembeállítás*a, valamint a vallás hitetlenségként való aposztrofálása Barth részéről ma sokak szemében döbbenetet, kritikát vagy nemtetszést válthat ki – különösen a vallások pluralitásának és a vallásközi párbeszéd igényének horizontján. Ha viszont arra a teológiatörténeti kontextusra gondolunk, amelyben a barthi gondolkodás formálódott, érthető az érvelése: a 19. század teológiáját éppen az jellemezte, hogy a vallás fogalma teljesen leváltotta a hit fogalmát, a teológia tárgya pedig nem szólt másról, mint a vallás általános elméletének megalapozásáról. A vallást úgy értelmezte a kor, mint az emberi egzisztencia általános antropológiai meghatározottságát, mint az ember transz-

(24.10.1968). In: Uő: *Gespräche 1964–1968* (GA IV.28). Theologischer Verlag, Zürich 1968, 550. Busch, Eberhard: *Karl Barths Lebenslauf: nach seinen Briefen und autobiographischen Texten*. Chr. Kaiser Verlag, München 1975, 236.

⁶ Itt a fejezet címének idézése kapcsán Geréb Pál fordítását követjük. Ld. Geréb Pál: *Barth Károly Dogmatikája*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2006, 133. A német szóhasználat („*Aufhebung der Religion*“) viszont úgy is értelmezhető, hogy Isten kijelentése eltörli, megszünteti a vallást, illetve a kijelentés fényében a vallás elveszti érvényét. Ez az értelmezés – mint látni fogjuk – összhangban van Barth gondolkodásával a kérdésről.

⁷ KD I/2, 327.

⁸ Uo.

⁹ KD I/2, 343.

¹⁰ Vö. Uo. 354–355.

cendensre való irányultságát, amely történelmi formát ölt. Ebben az értelmezésben is szembekerült a vallás és a hit fogalma, csak éppen fordított módon: a vallás mint antropológiai adottság teszi lehetségessé a hívő életformát és a keresztyén hit megélését. Nos ennek a hitet megelőző, a hitet megalapozni kívánó és azt meghatározni akaró általános vallásértelmezésnek szól Barth radikális kritikája, s innen érthető polemikus igénye: a hit elsőbbségének hirdetése a vallással szemben.¹¹ Főleg, hogy a Szentírásban a vallás fogalma nem fordul elő, míg a hit az Isten és ember kapcsolatának meghatározó kategóriája.¹²

Barthnak a *vallást hitetlenséggel* azonosító megnyilvánulása mögött is látni kell a nagyon erős kontextuális meghatározottságot, s ehhez nemcsak dogmatikájának egy-egy vitatott (s már említett) passzusát kell szem előtt tartanunk. A jelenség szemlélésének egyik sajátos optikáját – *Michael Beintker* szerint – épp a Barmeni Teológiai Nyilatkozat (1934) megfogalmazásában vállalt szerepe biztosítja számunkra,¹³ amelyben egyértelműen rögzítésre kerül a hitbeli felismerés és teológiai igény: Jézus Krisztus Istennek egyetlen Igéje, a hit és az egyház igehirdetésének egyetlen forrása, és semmilyen más igazság, esemény vagy hatalmasság nem formálhat igényt arra, hogy Isten kijelentésének tekintsék (1. tétel). S bár a nyilatkozatban a vallás szó *expressis verbis* nem fordul elő, a mai olvasó számára is egyértelmű, mi ellen tiltakozik a dokumentum és a barmeni hitvalló zsinat döntése: az evangélium kisajátítása, meghamisítása és instrumentalizálása ellen. Egy hamis nemzeti küldetéstudat, etnikai-faji megkülönböztetés és vezérkultusz egyvelegéből létrehozott ideológia, és az ezt alátámasztani hivatott, de összefüggésükből kiragadott bibliai és teológiai hivatkozások rendszere az, ami Barth szemében a pervertálódott vallás megjelenési formájának minősült¹⁴ – amint az a

¹¹ Vö. Beintker, Michael: Glaube und Religion – das Barthsche Erbe. In: Uő.: *Krisis und Gnade. Gesammelte Studien zu Karl Barth*. Mohr Siebeck, Tübingen 2013, 141.

¹² E gondolatvezetés párhuzamát – még élesebb formában – Dietrich Bonhoeffernél is megtaláljuk, a „vallás nélküli keresztyénség” prognosztizálása és a „bibliai fogalmak nem-vallásos interpretálásának” igénye kapcsán. Ld. Bonhoeffer, Dietrich: *Börtönlevelek. Fogságban írt levelek és feljegyzések*. Harmat Kiadó, Budapest 1999, 122–125.

¹³ Beintker, Michael: *Glaube und Religion*, 137.

¹⁴ De ugyanígy Barth meggyőződésével, valamint a barmeni nyilatkozat első tézisének szándékával ellentétes lenne minden olyan kísérlet, amely Jézus Krisztust valamely vallásos világnézet vagy valamely teológiai irányzat legfőbb princípiumává kívánná tenni. Talán azért is hártotta el több ízben Barth a kérést, hogy megemlékezést tartson a barmeni nyilatkozat jubileumi

Német Keresztyének mozgalmában megmutatkozott. Innen érthető Barth vehemens ítélete, miszerint „*a vallás az istentelen ember ügye*” – de ez az ítélet nem általában a (világ)vallások megítéléseként értendő, hanem a pervertálódott és a keresztyénség köntösébe öltözött vallás felett mond ítéletet. Ez az ítélet nem a keresztyénség ítélete a vallások világa felett, nem valamely vallásfilozófiai vagy vallástudományi negatív ítélet a vallás lényege felett, hanem „*Isten kijelentésének ítélete minden vallás felett*”.¹⁵

Barth valláskritikájának csakúgy, mint egész teológiájának alapvető célkitűzése – kontextualitásból fakadó egyoldalúsága ellenére is – az, hogy Isten szuverenitását védje az ember minden felett rendelkezni akaró igyekezetével szemben. Ezért vezeti be az *egészen más* fogalmát ahhoz, hogy Istenről valahogy tudjon beszélni.

Ez az *egészen más* egyébként a kereszten mutatja meg igazi lényegét – s ezt még a vallás úgynevezett védelmezőivel szemben is érvényesíteni kívánja: a vallás védelmezői ugyanis úgy tekintenek a vallásra, s úgy propagálják azt, mint ami a belső béke és a külső stabilitás forrása, a civil társadalom összetartó csirize, az emberi jogok őrzésének garanciája. De bármennyire ígéretesen hangzik is ez, alapjában véve a keresztyén istenkép humanizálódását, antropologizálódását, egyszóval redukálását jelenti, s mint ilyen, számára elfogadhatatlan. Végső konzekvenciájában azonos a hitetlenséggel.

Látható tehát, hogy Barth valláskritikájának megvan a maga sajátos kontextusa – legalábbis annak a Barth nevével azonosított radikális valláskritikának, amely hozzátapadt személyének megítéléséhez, sztereotípiákhoz vezetett, s amelytől az utókor nem képes vagy nem is akar szabadulni. Lehet könnyebb őt így beazonosítani – főleg ha a cél a tőle való elhatárolódás. Ugyanis minden új teológiai iskola, tézis vagy program egy vonatkoztatási ponthoz, egy

ünnepségein, mert nem kívánt asszisztálni ahhoz a historizáló szemlélethez, amely az egyház hitvallási aktusát az emlékező közösség vallásos megnyilvánulásává tette (az élő és jelen levő Krisztusról való bizonyágtétel helyett). Vö. Barth, Karl: An Pfarrer Karl Handrich, Lachen-Speyerdorf (Pfalz), 1964. In: Uő: *Briefe 1961–1968* (GA V.6). Theologischer Verlag, Zürich 1975, 230–231; Krötke, Wolf: Karl Barths Verständnis der Barmer Theologischer Erklärung. In: Uő: *Barmen – Barth – Bonhoeffer. Beiträge zu einer zeitgemäßen christozentrischen Theologie*. Luther-Verlag, Bielefeld 2009, 21–23.

¹⁵ KD I/2, 327. Vö. Beintker, Michael: *Glaube und Religion*, 138.

referenciához képest kíván valami újat állítani, saját igazságát megvédeni, és azt hihetőnek (vagy netán újból abszolútnak) feltüntetni. Ez az igyekezet nem érdekelt annak a ténynek az elfogadásában és komolyan vételében, hogy Barth vallásról és hitről való felfogása életművének egészében több fázist mutat, periódusonként újabb és újabb hangsúlyokat tartalmaz. Ez nem meglepő, hiszen a környezet kihívásai is változtak, és a barthi életmű összefüggésében számos belső korrekciós igényt látunk. Egyébként Barth is fenntartotta a maga számára a jogot, hogy korábbi álláspontját felülírja. Ennek a komplexitásnak a felismerése, elemzése, feldolgozása további intenzív Barth-tanulmányozást tesz szükségessé, de amely minden fáradságot megér.

2. A vallás megítélésének fázisai Barth teológiájában

Barth életművében legalább négy szakaszt¹⁶ különíthetünk el a vallás megítélésének kérdésében.

(1) Az első a fiatalkori és liberális Barth gondolkodását tükrözi. Az egyébként moderált, pietista családi háttér felől érkező, Wilhelm Hermann tanítványaként a liberális teológia felé forduló és a Schleiermacher-stúdiumok hatása alatt álló fiatal Barth számára egyértelmű: ami a vallás lényege, az tulajdonképpen nem mondható ki, nem írható le. Teológiai gondolkodásának ebben a liberális szakaszban még úgy tekint a vallásra, mint legfőbb, legszemélyesebb és legéletszerűbb valóságra, amelyet viszont közvetíteni nem lehet. Barth ekkor úgy vélekedik, hogy pszichológiai szempontból „*az istenélmény az embert, az életet és a világot meghaladó, de egyúttal azt közvetlenül meghatározó valóság jelenlétének a tudata*”.¹⁷ Ebben az értelemben a vallás pozitív töltetű fogalom a fiatal Barth teológiájában.

¹⁶ Ld. ehhez Cornelis van der Kooi kiváló összefoglalását a *Barth Handbuch*-ban. A továbbiakban ezt a felosztást követjük. Van der Kooi, Cornelis: Religion und Glaube. In: Michael Beintker (szerk.): *Barth Handbuch*. Mohr Siebeck, Tübingen 2019, 282–288. Vö. Ralston, Joshua: Barth, Religion, and the Religions. In: Jones, Paul Dafydd – Nimmo, Paul T. (szerk.): *The Oxford Handbook of Karl Barth*. Oxford University Press, Oxford 2019, 637–653. Ld. ehhez még Barth hitértelmezésének monografikus igényű feldolgozását teljes dogmatikájának összefüggésében: Schüz, Juliane: *Glaube in Karl Barths Kirchlicher Dogmatik. Die anthropologische Gestalt des Glaubens zwischen Exzentrizität und Deutung*. Walter de Gruyter, Berlin – Boston 2018.

¹⁷ Barth, Karl: Der christliche Glaube und die Geschichte (1910). In: Uő: *Vorträge und kleinere Arbeiten 1909–1914* (GA III.22). Theologischer Verlag, Zürich 1993, 161.

Viszont minden olyan próbálkozással, amely e vallásfogalommal jelzett valóságot intézményesíteni, kulturálisan közvetíthetővé vagy valamilyen módon láthatóvá és kézzelfoghatóvá kívánja tenni, fel kellene hagyni.

(2) Az első világháborútól kezdve viszont még kritikusabb a viszonyulása a vallás fogalmának használatához. Egyre növekvő szkepticizmussal tekint minden olyan egyházi gyakorlatra, amely vallásos hangulat gerjesztésével, semmitmondó egyházi sajtóval, rafinált módon és pátosszal fenntartott adminisztratív apparátussal csak éppen azt nem teszi lehetővé, aminek meg kellene történnie, Isten jelenlétének megtapasztalását. Ehelyett a „vallásos önigazság” fenntartásával „úgy teszünk, mintha” ezt biztosítanánk – hogy valójában azzal ne kelljen foglalkozni, amivel kellene.¹⁸

A vallás fogalma szerinte már nem alkalmas arra, hogy Isten kijelentésének valósága általa leírható legyen. A *Római levél-kommentár* első kiadásában a vallás evilági jelenség, belső pszichológiai adottság, tiszteletre méltó és emelkedett érzés, amellyel a szegény halandó ember belülről kissé melengeti magát, de amelyet Isten új valóságával nem szabad összetéveszteni. Az ember kezén ugyanis megfordul a sorrend, és felcserélődnek a dolgok: a vallásos ember összetéveszti Istent azzal, ami nagyon is emberi és egyházi, az ember lesz a vallás szubjektuma, minden körülötte forog, s végül Isten számára már nem marad hely. Egy szemléletes képpel élve: a vallás olyan, mint egy repülő madár. Első látszatra a szemlélő el van ragadtatva – alaposabb megfigyelés esetén viszont kiderül: csak egy „festett madár” az, amit lát.¹⁹ A szuggerált mozgás valójában mozdulatlan. Ez nemcsak a szervezett vallásra, illetve az egyházra igaz, hanem minden megújulási mozgalomra, humanitásra. Barth valláskritikája tehát nem csupán teológiai kritika az egyház intézményesült formájával szemben, hanem egyben kultúrkritika is. A *Római levél-kommentár* második kiadásában tovább pontosítja ezt a teológiai valláskritikát, de elismeri, hogy az „istenkapcsolatnak” megvan a szubjektív, emberi, történelmi oldala. Mint ilyen, a vallás a humanitás csúcsteljesítménye, ezért tiszteletet érdemel. Minden emberi teljesítmény közül talán a legnemesebb,

¹⁸ Ld. Barth, Karl: *Die Gerechtigkeit Gottes* (1916). In: Uő: *Das Wort Gottes und die Theologie*. Chr. Kaiser Verlag, München 1924, 12–13. Vö. Weinrich, Michael: *Religion und Religionskritik*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2011, 264.

¹⁹ Van der Kooi, Cornelis: i. m. 283. Vö. Barth, Karl: *Der Römerbrief* (1919) (GA II.16). Theologischer Verlag, Zürich 1985, 391.

legmélyebb, legéletteltelibb, és a legtöbb változatot mutatja fel. A vallás olyan emberi lehetőség és próbálkozás, amely arra irányul, hogy Isten kijelentéséről az ember benyomást kapjon, ezt megértse és megélje, s hogy ezáltal az ember és emberiség képes legyen megújulni. De mint ilyen, mégiscsak emberi lehetőség és próbálkozás marad – ezért a törvény érvénye és Isten ítélete alatt áll.²⁰

A vallásnak mint emberi lehetőségnek a kritikája a 20-as évek második felében további hangsúlyokkal mélyül: a vallás, a kegyesség, valamint a hit fogalmainak eredeti jelentéstartalmából kiforgatott és újrainterpretált értelmezésében a modern kori ember ama „szégyenletes hitvallása”, illetve próbálkozása érhető tetten, hogy mint „modern ember” nem meri bevállalni, hogy „bátran, mindenekelőtt és felemelt hangon” Istenről beszéljen.²¹ Ha erre – vagyis az Istenről való beszédre – mégis sor kerülne, akkor csak az „emberi lehetőségek referenciakeretének”²² függvényében, ahol viszont Istennek emberi képzelőerővel szembeni szabadságáról, szuverenitásáról szó sem lehet. Isten az emberi képzelet teremtménye marad.

(3) A *Die Kirchliche Dogmatik* (KD) összefüggésében lesz Barth valláskritikája igazán teológiai valláskritika: itt már nem vallásfilozófiai, vallás- vagy kultúrtörténeti értekezést látunk, hanem szigorúan vett teológiai reflexiósort.²³ Sajátossága a KD I/2 17. §-a vallásszemléletének – túl azon, ami a bevezetőben már említésre került, nevezetesen hogy kontextusa a hitleri ideológia 30-as évektől kezdődő megszilárdulása, és ezzel együtt a keresztyén vallás torzulása a Német Keresztyének gyakorlatában –, hogy itt már nem legfőbb valóságról, hanem Szentháromság-Istenről, illetve Istenről mint személyről beszél. Gondosan különbséget tesz a „kijelentés” és a „vallás” fogalmi között. A kijelentés történés, amely Istentől indul el, s amelynek valósága a Szentlélek által lehetséges. A Szentlélek az elsődleges szubjektuma ennek a kijelentésnek – de van egy emberi oldala is: egy emberileg megélhető, történeti, pszichológiailag megragadható, látható,

²⁰ Vö. Barth, Karl: *Der Römerbrief (Zweite Fassung – 1922)* (GA II.47). Theologischer Verlag, Zürich 2010, 253; Ralston, Joshua: *Barth, Religion, and the Religions*, 639–640.

²¹ Barth, Karl: *Die christliche Dogmatik im Entwurf (1927)* (GA II.14). Theologischer Verlag, Zürich 1982 (Anhang II: § 18,1 Nach dem Vorlesungsmanuskript), 595.

²² Vö. Weinrich, Michael: *Religion und Religionskritik*, 266.

²³ Vö. Van der Kooi, Cornelis: i. m. 284; Schüz, Juliane: *Glaube in Karl Barths Kirchlicher Dogmatik*, 387–394.

megtapasztalható valósága.²⁴ Ilyen értelemben a keresztyénség is vallás, csakúgy, mint minden más vallás: emberi lehetőség és valóság – de mint ilyen, elszakadhat a kijelentés valóságától. És éppen ebben van *a vallás problémája*²⁵ – mondja Barth. Vagyis abban, amikor a vallás nem a kijelentésből kíván élni, amikor nem Isten odafordulásából akar meríteni, hanem attól elrugaszkodva, saját erejére támaszkodva kívánja megoldani az emberiség nagy kérdéseit. Barth szerint eredetileg a *religio* fogalmával nem volt különösebb gond, semleges fogalom volt. Csúpan a kartézianus fordulattal indult el a fogalom értelmezésében egy olyan racionalizálódási tendencia, amelynek következtében a vallás amolyan gyűjtőfogalom (Oberbegriff) vált, amelybe aztán beleértettek több mindent: a kijelentést, az Igét is.²⁶ Másképp fogalmazva: a vallás lett a magasabb kategória, s ennek lett alárendelve a többi. Ezt egyenesen katasztrófának nevezi Barth, amelyért a protestáns ortodoxiát és az újkori protestantizmust egyaránt felelőssé teszi. Olyan *herezis*, illetve *üzemzavar* (Störung) ez az egyház történetében,²⁷ amely a vallást besorolja az általános emberi lehetőségek közé, a keresztyénség jelzője lesz mindannak, ami emberi, végül pedig általános zavart okoz az egyházon belül is (világos, kikre gondol: a Német Keresztyénekre). Mert itt nem történik más, mint az, hogy a teológia feladja saját tárgyát, a kijelentésben önmagát kijelentő Istent, s ezt követően már önmagát a vallásos embert – a maga lehetőségeivel és képességeivel – teszi meg minden dolog legfőbb mértékévé.

A vallás problémája tehát – csakúgy, mint minden emberi vallásos magatartásformáé – a kijelentés fényében lesz nyilvánvaló. De Barth itt mégsem általában beszél a vallásokról, hanem (konkrétan) a *keresztyén vallásra* gondol, vagy pontosabban: a vallásra a keresztyénségen belül. Nem tagadja, hogy a keresztyénségben – mint minden más vallásban – szép, jó és tartalmas értékek vannak. De végső soron a vallás nem más, mint az ember kísérlete arra, hogy saját erejéből képet formáljon magának Istenről ahelyett, hogy meghajolna ama valóság előtt, amely a kijelentésben éri el az embert. Mint ilyen, a vallás végeredményében a hitetlenség egy formája lesz. Vagyis minden olyan kísérlet, amely nem a Krisztusban adott

²⁴ KD I/2, 305.

²⁵ KD I/2, 308.

²⁶ Uo. 309–317; Vö. Van der Kooi, Cornelis: i. m. 284; Ralston, Joshua: *Barth, Religion, and the Religions*, 641–642.

²⁷ KD I/2, 317.

kiengesztelődésben kíván gyökerezni, hanem Krisztus áldozatától elvonatkoztatva saját képzelőerőre vagy valamely általános istenadta természeti ismeretre támaszkodik, végső soron az engedetlenség, a hitetlenség aktusa lesz. Ez a vallás *ítélet alatt* álló vallás (gerichtete Religion).²⁸

Nyilván a kontextusra tekintettel kell és lehet Barth gondolatmenetét jól értenünk: a *vallás mint a hitetlenség*²⁹ megnyilvánulási formája olyan fogalom, amely számára az egyházi harcban, a valláspótlékká lett ideológiával vagy a vallás tekintélyével fellépő világnézettel szemben bizonyul stratégiai jelentőségű érveknek, és ezért nem kíván sem Emil Brunnernek, sem Paul Althausnak engedményeket tenni. Mindezzel szemben viszont az *igazi vallás*³⁰ kijelentéshit – olyan vallás, amely a kijelentés kritikai fényében minősülhet vallásnak.³¹ Az igazi vallás – a kegyelem általi *megigazulás ígérete alatt* álló vallás³² – csak teológiai lehetőségként jöhet számításba, és Isten cselekedetén alapul.³³ A kegyelemből való megigazulás jegyében a vallás, mint minden más kétes emberi próbálkozás, értelmet nyer: az Isten megszólítására válaszolni próbáló ember és egyház megengedett lehetőségévé válik, amelyben az ember és az egyház már nem a saját képességeire, hanem a Szentlélek erejére kíván hagyatkozni, s mintegy „megtestesült könyörgésként”³⁴ kérleli az emberiséget az Istennel való megbékélés elfogadására. Így e vallás tekintélye nem önmagában van, hanem Istentől származik. Ez azt jelenti, hogy nem általában kell beszélnünk teremtésről, kiválasztásról, megigazulásról és megszentelődésről, hanem Istenről szólnunk, mint aki teremt, kiválaszt, megigazít, megszentel. Ezzel relativizálásra kerül minden emberi próbálkozás, amely önmagától és Isten nélkül vagy vele szemben kíván bármit is mondani egyházzal, politikával, humanitással. Minden rá van utalva Isten kegyelmére. Éppen ezért a saját keresztyénségünk, saját kegyességünk, saját humanitásunk és

²⁸ Uo. 357.

²⁹ Uo. 324kk.

³⁰ Uo. 356kk.

³¹ Vö. Weinrich, Michael: *Religion und Religionskritik*, 268.

³² Barth, Karl: *Die christliche Dogmatik im Entwurf*, 416.

³³ Van der Kooi, Cornelis: i. m. 288.

³⁴ Barth, Karl: *Die Not der evangelischen Kirche* (1931). In: Uő: „*Der Götze wackelt*”. *Zeitkritische Aufsätze, Reden und Briefe von 1930 bis 1960*. Käthe Vogt Verlag, Berlin 1961, 45.

morális erényeink kritikus önvizsgálata nemcsak szükségszerű, hanem egyenesen teológiai parancs.

(4) A negyedik korszak Barth dogmatikájának utolsó kötetében, a KD IV/3-ban a kiengeszteléstől összefüggésben érhető tetten, az ún. „*Lichterlehre*”-ben,³⁵ a világ világosságáról szóló tanításban (a 69. §-ban). Érdekes módon itt már „*az ember és a világ komoly, de relatív értékelését kapjuk*”.³⁶ Vagyis a keresztyén gyülekezetnek számolnia kell azzal, hogy Krisztus az egyház határain kívül is képessé tehet embereket arra, hogy az ő tanúi legyenek, és igéjéről bizonyosságot tegyenek. A *theologia naturalis* elutasítása nem azt jelenti ebben az olvasatban, hogy az egyházon kívül található világban csak sötétség volna – igenis vannak benne fények, világosságok. De ezek az egyetlen világosságnak, Krisztusnak a sugarai. Krisztus szuverenitása alapján elmondható: „*számolnunk kell ugyan az ember istentelenségével, de a kiengesztelődést követően már nem kell számolnunk az Isten embertelenségével*”,³⁷ illetve embertől való elfordulásával. Ez a megközelítés pedig már feljogosít arra, hogy komolyan vegyük: Barth teológiájában megvan a potenciál arra is, hogy a teológia nyitottságot tanúsítson más vallások igazságelemei iránt.

3. Barth valláskritikájának aktualitása és még ki nem aknázott potenciálja

Amint a fentiekből kiderült, Barth munkássága során fokozatosan távolodott el a vallásfogalom újkori protestáns teológiában használatos, főként Friedrich Schleiermacher által meghatározott értelmezésétől, de ez nem azt jelenti, hogy teljességgel feladta volna a vallás fogalmát (vagy hogy csak a hit fogalmával szembeni negatív fólia szerepét töltötte volna be nála). S bár meglehetősen tág vallásfogalmat használ, a változás a következőképpen foglalható össze: Barth nem volt hajlandó a teológiát tovább a vallás funkciójának tekinteni, hanem azt (vagyis a teológiát) az egyház kritikai funkciójaként kívánta értelmezni,³⁸ amely magába foglalja a keresztyénségen és az egyházon belül is tetten érhető vallásos

³⁵ KD IV/3, 122–188.

³⁶ Geréb Pál: *Barth Károly Dogmatikája*, 628.

³⁷ KD IV/3, 133. Vö. Ralston: Barth, Karl: *Religion, and the Religions*, 645.

³⁸ Vö. Körtner, Ulrich H. J.: *Gottesglaube und Religionskritik*. Evangelischer Verlagsanstalt, Leipzig 2014, 77–87.

magatartásformák kritikai vizsgálatát. Így valláskritikája tulajdonképpen teológiai valláskritikának tekinthető – és ebben az értelemben használja tovább a fogalmat. Így – amint a következő összegző tézisek mutatják, a teljesség igénye nélkül – Barth olvasatában:

(1) *Vallás nélkül nem lehetséges az emberi élet a földön.* Miközben az ember észleli a világot és az őt körülölelő valóságot, próbálja megérteni és értelmezni azt. E folyamatban kénytelen viszonyulni a valóság értelmezésének különböző szempontjaihoz, egymással konkuráló módozataihoz, próbálja azokat értelmezhető összefüggésbe állítani, saját világlátást kialakítani. Mindeközben elkerülhetetlen módon kerül kapcsolatba a vallással mint valóságértelmezéssel, és saját világnézeti döntéseket kell megfogalmaznia – ez pedig credószerű helyzetet eredményez számára. Vagyis az ember világhoz és önmagához való viszonyában hitvallásszerű döntésekre kényszerül, de amelyek alapját az a vallási-világnézeti örökség képezi, amely mint antropológiai adottság, hagyomány, kulturális mintázatok formájában eleve adott volt – még az egyházon belül is. Nos éppen ez az adottság az, amit Barth kritikával illet, mert szerinte az *ilyen* vallási-világnézeti alapon kialakuló *hit* egyrészt nem mentes az egyén „szubjektív projekciótól”,³⁹ másrészt rá van utalva a kijelentés megvilágosító erejére. Ebben az értelemben nemcsak vallásra van szüksége az embernek, hanem a valláskritika maga is egzisztenciális szükségszerűség avégre, hogy a hívő ember felfedezze a hit saját szubjektivitását, tapasztalatait és örökölt/eltanult értelmezési kategóriáin felül álló forrását.

(2) *A valláskritika egyúttal teológia- és egyházkritika* is. Amint már említésre került, Barth valláskritikája elsősorban nem kifelé, a vallások világa felé irányul, hanem befelé: elsődleges címzettje a keresztyénség és az egyház. A vallás fogalma – olvasatában – az Isten kijelentésével szembeni „kegyes ellenállás”⁴⁰ foglalta. Ez azt jelenti, hogy megítélésében a keresztyének és a teológusok nem tudják elviselni a gondolatot, hogy Isten megbékéltette magát a világgal, szégyellik az evangéliumot, kínosnak találják a keresztről való beszédet, és kényelmetlennek érzik

³⁹ Barth a vallásnak mint szubjektív projekciónak a kritikáját módszertani tekintetben Ludwig Feuerbachtól kölcsönzi. Ugyanezt teszi Bonhoeffer is valláskritikájában. Ld. KD I/2, 46., 316–317. Vö. Weinrich, Michael: *Karl Barth. Leben – Werk – Wirkung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2019, 248; Körtner, Ulrich H. J.: *Gottesglaube und Religionskritik*, 79.

⁴⁰ Beintker, Michael: *Glaube und Religion*, 141.

a kegyelemnek való kiszolgáltatottság állapotát. Így kerül Isten és az ember közé egy kép: Istenről alkotott kép, amelynek Isten meg kellene hogy feleljen – a vallásos ember elvárása szerint. Egészen pontosan: „*a kijelentés abban a törekvésében ér el minket, hogy Istent magunkból kiindulva megismerjük*”.⁴¹ A kijelentésben feltárul isteni valóság helyére egy „*Istenről alkotott kép kerül, amelyet az ember akaratlagosan és önhatalmúlag rajzol meg magának*”.⁴² Így Barth az ember vallásos képzelőerejét a képcsínálás kategóriáiban méri. Találóaan állapítja meg Michael Trowitzsch, hogy ami ellen Barth valláskritikájában harcol, egyetlen fogalomban meghatározható: istenértelmezések.⁴³ Nos ez az újkori gondolkodás nagy vívmánya: az istenértelmezések konjunktúrája. Olyan kép, olyan értelmezés Istenről, amely elmegy a kijelentés igazsága mellett, s közben igényt tart a keresztyéni és a kegyes jelzőkre. És ki az, aki azt állíthatná, hogy ez a kényszer – a képcsínálás kényszere – ne jellemezné a mi korunk keresztyénségét és egyházi életét? Ugyanakkor ez az, ami ellen Barth vehemensen tiltakozik: nehogy azt higgye a vallásos ember, a hívő egyháztag vagy maga az egyház, hogy programjaiban, rendezvényeiben, kommunikációjában és mindabban, amit mond, tesz és cselekszik, a Szent természetszerűen van jelen... Ezzel Barth valóban az újkori keresztyénség és egyházi élet neuralgikus pontjára irányítja a figyelmet: ez az Isten akaratára való állandó hivatkozás problémája, a saját (emberi, egyházi, politikai stb.) akarat Isten akarataként való feltüntetése, valamint a kegyelemre való ráhagyatkozás helyett az önfenntartási és önbiztosítási igyekezet. Végső soron egy ilyen vallásos magatartás – egyházon belül és egyházon kívül egyaránt – a bűnös ember kegyelemből, hit által való megigazulásának áll útjába.⁴⁴

(3) *A vallásban az ember választja Istent – a kijelentés és kegyelem fényében az ember a kiválasztott.* Ez az a feszültség, amelyben Barth egész valláskritikája gyökerezik.⁴⁵ Arról szól, hogy egyedül Isten kijelentése felől ismerheti meg helyesen az ember önmagát és a világot, s az ismeret által meghatározott hit lesz számára élete legfőbb bizonyossága. A hívőnek arra kell rádöbbennie, hogy Isten nem egyszerűen egy opció, nem pótlék a lehetőségeinek végső határára érkezett

⁴¹ KD I/2, 329.

⁴² Uo.

⁴³ Trowitzsch, Michael: *Karl Barth heute*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2007, 44kk.

⁴⁴ Vö. KD I/2, 338.

⁴⁵ Weinrich, Michael: *Karl Barth*, 249.

ember egzisztenciális kérdéseinek megoldására. Ha ez mégis így lenne, akkor erre a magatartásra találó a barthi megállapítás: a vallás a hitetlenség aktusa. A vallás által kultivált téves hittel, vagy hitetlenséggel szemben – amely vallási szurrogátumok,⁴⁶ ilyen-olyan istenképek segítségével végső soron hamis biztonságérzetben ringatja magát – Barth a reformatori felismerést kívánja újból középpontba helyezni: üdvösség egyedül Jézus Krisztustól várható. A Heidelbergi Káté 1. kérdés-felelete által kifejezett bizonyossággal (Krisztus tulajdona vagyok), valamint a már említett barmeni teológiai nyilatkozat 1. tétéle határozottságának szellemében egyedül a *solus Christus* megvallása és az *üdvígéret krisztocentrikus* megalapozása által lehet Barth szerint szembesülni és szembe nézni az egymással vetélkedő világnézetek és valóságértelmezések áradatával.

(4) *A keresztyénség az igazi vallás.* Egy ilyen módon megújult, egyedül a Krisztus kiválasztó kegyelmére ráhagyatkozó keresztyénség lehet igazi vallás⁴⁷ – Barth szerint. De ez az igazi vallás *megigazított vallás* – Isten kijelentése által megítélt, a Krisztus igazsága által megigazított, és a Szentlélek megvilágosító hatalma által az isteni igazság fényébe állított vallás, amely elvezethet az igazi istenismeretre (amely mindig együttal istentisztelet is)⁴⁸ és a megszentelt életre. Éppúgy, mint a bűnös ember, a vallás is megigazításra kerül, de nem saját teljesítménye vagy értéke alapján, hanem a kegyelem ígérete által (ld. 2.3. pont). A vallás megigazításának ígérete viszont azzal a következménnyel jár, hogy a vallás és a vallásosság – mint a jelenlegi deficitese emberi gyakorlat és kegyesség – nincs már végleg kiszolgáltatva az istentelenséget sújtó végső, megsemmisítő ítéletnek. Ebben a kettőségében, de a kegyelem horizontján az Isten megszólítására válaszolni igyekvő ember lehetőség marad. Ilyen értelemben az egyházat Barth „*megtestesült könyörgés*”⁴⁹-nek tekintette, amelynek nem saját lehetőségeire, hanem a Szentlélek erejére kell hagyatkoznia.

⁴⁶ Vö. Barth, Karl: *Das Christliche Leben. Die kirchliche Dogmatik IV/4. Fragmente aus dem Nachlaß. Vorlesungen 1959–1961* (GA II.7). Theologischer Verlag, Zürich 1976, 213.

⁴⁷ Vö. KD I/2, 356–357.

⁴⁸ Vö. Barth, Karl: *Gotteserkenntnis und Gottesdienst nach reformatorischer Lehre. 20 Vorlesungen über das Schottische Bekenntnis von 1560*. Verlag der Evangelischen Buchhandlung, Zollikon 1938, 120., 126., 128.

⁴⁹ Barth, Karl: *Die Not der evangelischen Kirche*, 102. Vö. Weinrich, Michael: *Religion und Religionskritik*, 269.

(5) *Más vallást is megillet a tisztelet.* Az előbbiekből érhető, hogy Barth minden, a keresztyénség részéről és a keresztyénség nevében megfogalmazott kizárólagosságigényt elutasított. Amikor a vallásról mint hitetlenségről és mint az istentelen ember ügyéről beszél, akkor nem a keresztyénség ítéletét hirdeti meg a világvallások felett (és ez a szöveggörnyezetből kiderül), hanem arról beszél, hogy az isteni kijelentés fényében minden vallás ítélet alatt áll (a keresztyénséget is beleértve). Elismeri, hogy más vallásokban is arról van szó, hogy az ember a végső igazsággal szembesül, s az igazsághoz való viszonyulása kerül saját hitvilága nyelvén megfogalmazásra. A probléma abból adódik, amikor egy vallás számára (bármelyik legyen is az) az igazság birtoklása, illetve ennek képzete evidenciává válik, és ennek az evidenciának az érvényesítése érdekében fegyvert ragadnak. Ilyen értelemben – az igazság és a valóság abszolút ismeretének vélelmében – egyik vallást leváltja a másik, egyik vallás készíti a másiknak a helyet. Viszont az igazsággal való valóságos találkozás szükségszerűen vezet el az emberi *igazságigények relativizálódásához*, beleértve a saját igazságra való igényt is. Erre a relativizálásra szükség is van, mert ez készíthet helyet a másik (rész)igazság tisztelete számára. Aki hódolatteljes tisztelettel és töredékes igazságismeretének tudatában viszonyul a végső igazsághoz (s ennek elsajátítása lenne a vallás igazi feladata), nem törekedhet arra, hogy más embereknek és vallásoknak az igazság megismerésére irányuló igényét kétségbe vonja vagy elnyomja. Nos ez az az irány – amelynek további kifejtésére itt már nem kerülhet sor –, amely Barth valláskritikájától tovább vezet a vallások teológiája felé. S bár maga Barth sem megy tovább ezen az úton, mégis – Wolf Krötke megállapítása szerint – teológiája még ki nem aknázott potenciállal rendelkezik⁵⁰ az összehasonlító vallásteológia számára. A vallások teológiája nem nélkülözheti a valláskritikát, de ez nem merülhet ki általánosító megállapításokban. Ugyanakkor a keresztyénségnek nincs oka az exkluzívizmusra; sokkal inkább arra van szükség, hogy a keresztyének próbálják megérteni más vallások követőit, bennük felfedezzék Isten teremtményét, őket tiszteljék, s a velük való találkozásban próbálják felfedezni azokat a húrokat – minden

⁵⁰ Krötke, Wolf: Impulse für eine Theologie der Religionen im Denken Karl Barths. In: *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 104 (2007/3), 320., 324. Vö. Ensminger, Sven: *Karl Barth's Theology as a Resource for a Christian Theology of Religions*. Bloomsbury T & T Clark, London 2014, 213–244.

idegenkedésük ellenére is –, amelyek a Krisztus-hit dallamával egybecsengenek.⁵¹ Tehetik pedig ezt azzal a reménységgel, hogy az egymás megértésére való törekvés a vallások közötti kapcsolat javát szolgálja, s végül Isten igazságának a fényre fog megvilágosítani minden embert.

4. Összegzés, kitekintés

Ha korunk vallásgyakorlatára és vallásértelmezésére tekintünk, nem kétséges: a keresztyénség vallás. Ez éppúgy nem tagadható, mint ahogyan az a tény sem, hogy ez a vallás a mai modern társadalomban nemcsak egyházi, közelebből nemcsak református egyházi formájában lelhető fel. Mérvadó vallásszociológiai eredmények értékelései szerint a keresztyénség korunkban egyházi, társadalmi és individuális (privát) formájában van jelen.⁵² Ugyanakkor egy ambivalens, majdhogynem ellentétes jelenségnek is tanúi lehetünk: az elvallástalanodás (keresztyén egyházi értelemben) tendenciáinak és a vallásos megújulás igényének. Ez kiegészül egy szintén ellentétes mozgással: úgy tűnik, minél kevésbé kerül meghallgatásra az egyház üzenete, annál inkább igyekszik azzal ellensúlyozni a relevanciahiányt, hogy intézményei által megkapaszkodjon egy-egy társadalmon belül, az idő sodrásának közepette.

Közelebből azt látjuk, hogy egyrészt református egyházunkra az utóbbi harminc évben rászakadt szabadság és a nyilvános szereplések bőséges lehetősége ahhoz az optikai csalódáshoz – lassan önbecsapáshoz – vezetett, hogy a keresztyén hit lényegét és egyházi szolgálatunkat a színes programok, nagyszabású rendezvények, a szórakoztatóipar kínálatával versenyző szabadidős tevékenységek által véljük megélni. Mindeközben magunkévá tesszük a környező társadalom elvárását, miszerint a vallás lényege és létjogosultsága abban áll, hogy az együttélés harmóniáját, a békét és erkölcsösséget biztosítsa. Nem mondom, hogy

⁵¹ Wolf Krötke megállapítása szerint Barth dogmatikájának 42. §-ból az erre vonatkozó részt – az „Isten és az istenek” kérdésének taglalását a teremtéstan összefüggésében – törölte. Feltételezhetően akkor még (1942-ben) nem mozgott olyan járatosan a vallásteológiai kérdésekben, másrészt a téma kifejtését későbbre kívánta halasztani, amelyre aztán nem, illetve nem ilyen formában kerül sor. (Krötke tanulmányában a publikálatlan Barth-kéziratból idéz). Krötke, Wolf: i. m. 325–327, 335. Vö. Ralston, Joshua: *Barth, Religion, and the Religions*, 651–652.

⁵² Vö. Rössler, Dietrich: *Grundriss der Praktischen Theologie*. Walter de Gruyter, Berlin 1993, 90; Körtner, Ulrich H. J.: Wolf: *Gottesglaube und Religionskritik*, 81.

ebben az igényben nincs igazságmomentum, csak nem a megfelelő logikai sorrendben kerül artikulálásra: mindez lehet(ne) következménye a személyesen és közösségben megélt élő Krisztus-kapcsolatnak, de nem helyettesítheti azt. Másrészt pedig korunk vallási reneszánszát, a spiritualitás iránt megnövekedett keresletet vagy egyszerűen fogalmazva a „vallás visszatérését”⁵³ újból olyan jelenségként kell számontartanunk, amelyre nézve fel kell tenni a kérdést: miről van szó? Esetleg arról, hogy az ember – a még oly vallásos vagy kegyes ember – önmegvalósító törekvéséhez az Isten vagy Jézus nevét hivatkozási alapként használja, s önfelédten lubickol a szubjektív-szelektív istenértelmezések langymeleg sémáiban? Vagy pedig olyan egzisztenciális megtapasztalásról és az istenkapcsolat megélésének igényéről, amelynek érdemes nagyobb figyelmet szentelni, s ehhez a barthi teológia kérdéseit és impulzusait figyelembe venni, immár a teljes életműre való figyelés igyekezetével.

Ha az előbb felvázolt szempontból tekintünk vissza Barth életművére, olyan összefüggések tárulnak a szemünk elé, amelyek a keresztyén lelkiség, illetve a református kegyesség megélése, valamint az egyház világban és társadalomban elfoglalt szerepe számára igen komoly elméleti alapot és gyakorlati impulzusokat nyújthatnak. Ha ugyanis a teológia továbbra is az egyház kritikai funkciójaként értelmezi önmagát, akkor a valláskritika továbbra is a teológia feladata marad. Ez nem azt jelenti, hogy ki kellene törölnie a vallásos tudatot az egyház tagjainak, illetve a világ polgárainak életéből – ez amúgy is eleve kudarcra ítélt vállalkozás lenne. Mint ahogy a vallásos értékek és élmények után kereső embert sem lehet diszkreditálni. De jelentheti azt, hogy a bibliai kijelentés fényében megpróbálja inteni és megóvni az amúgy oly kegyes vagy kereső embert, valamint a maga fontosságának oly tudatában levő intézményes egyházat az önfelmagasztalás, öndicsőítés és önistenítés kísértésétől. A vallás Barth szerint ugyanis olyan emberi, kulturális-szellemi erőfeszítés és próbálkozás, amely arra tekint, hogy Isten létét bizonyítsa a világban, s erre tekintettel az önmaga istenbizonyításra való létjogosultságát igazolja, mind az egyén szintjén, mind pedig intézményes-szervezeti formájában. De még ha maga mögött kívánná hagyni is az ember a vallást egy állítólag megtalált „tiszta igazság” vélelmével s ennek jegyében az istenek és

⁵³ Vö. Weinrich, Michael: *Religion und Religionskritik*, 310–317; Körtner, Ulrich H. J.: *Gottesglaube und Religionskritik*, 87–90.

bálványok kiiktatásának igyekezetével, akkor sem az élő Isten országának készítené teret, hanem a saját érdekeinek. Barth szerint ezért van elengedhetetlenül szükség a teológia józanságára. De ez a funkció nemcsak az egyházra, hanem a szekularizált világra nézve is érvényes kell hogy legyen. Mert még egy ún. vallás nélküli profán világ sem mentes az önmaga (illetve a hatalom, a fejlődés, a tudás stb.) felmagasztalásának és abszolutizálásának veszélyétől. Itt ugyanis a deklaráltan vallás nélküli világ látens vallásos megnyilvánulásával van dolgunk. Minden ilyen szekuláris ideológiára is vonatkozik az, amit a vallásról elmondott: Isten ítélete alatt áll – de kegyelmének ígérete is vonatkozik rá. Mindezzel szemben viszont a lehetőséget Barth abban látja, hogy a keresztyén vallásos ember, azaz a hívő ember legyen nyitott annak belátására és megtapasztalására, hogy Isten megismerésére nem a világban fellelhető evidenciák felől lehet eljutni, hanem *Isten kijelentése és az ő jelenlétének hitbeli felismeréséből*. A vele való kapcsolatban ismerheti meg az ember igazán Istent, önmagát, a világot, annak a körülménynek a megtapasztalásából, hogy az Úr úton van övével.